

خلاقیت فکری فراگیر در یاددهی مطلوب

مؤلفان:

فاطمه مقرب الیله سر

زینب علیزاده قره خانبگلو

آره احمدی

پاییز ۱۳۹۶

مقدمه

در آغاز قرن بیست و یکم واقفیم که کاربست درست علم و تکنولوژی و به تبع آن خلاقیت در این حیطه‌ها به معنی کارآیی بالاتر و منافع بیشتر در زمینه‌های مربوطه است. دولت‌ها دریافته‌اند که بدون برخورداری از این مسائل هیچ کشوری نخواهد توانست در بازاری که به شکل جهانی درآمد به رقابت بپردازد و جامعه نیز پی برده است که رفاه و سطح زندگی ما در آینده منوط به چگونگی بهره‌برداری شایسته، جهت برآوردن نیازهای ملی خود به کار گرفته و با شرایط و خواست‌های خود سازگار نماید.

سازمان‌ها و مؤسسات آموزشی پیشرو، موفقیت خود را مدیون مدیران و رهبرانی هستند که بینش درست و پخته‌ای نسبت به آینده و حال داشته باشند. همان‌طور انیشتن گفته است «هرگز نباید منتظر آینده ماند، زیرا تا چشم به هم بزنیم، آینده فرا رسیده است». در حال حاضر نه تنها کشور ما که حتی هر یک از بخش‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، نظامی و بالاخره آموزشی و فرهنگی و تعلیم و تربیت به پایگاه‌های آینده‌شناسی ویژه نیاز دارند. به این ترتیب در حال حاضر که کشور ما از جهت طراحی استراتژی ۲۵ ساله‌ی خود با عنوان ایران ۱۴۰۰ به آینده‌شناسی بسنده است در همه‌ی بخش‌ها نیاز جدی دارد. شایسته است که کلیه‌ی مؤسسات پژوهشی کشور با این وظایف، مهم درگیر شوند.

جامعه‌ی امروز و آینده جامعه‌ای است دانش‌پر و طرح‌محور. زمان می‌گذرد این روند تشدید می‌شود در چنین جامعه‌ای مراکز آموزشی کماکان یکی از پایگاه‌های اصلی تولید، انتقال و توزیع دانش خواهد بود. معیذاً برای اینکه تصویر درستی از آینده‌ی خود داشته باشیم باید پاسخگوی نیازها و مقتضیات علم و تکنولوژی روزگار خود باشیم.

هر نسل متناسب با خواسته‌ها و نیازها و آمال و آرزوهایش در زمان مشخص، اشکال جدیدی آموزش و تحصیل را انتخاب می‌کند. آموزش جدید پاسخی است به آن جنبه و نگرش از مطالب و موضوع‌های مختلف که این مطالب را به مثابه‌ی الگوها و طرح‌ها و نمونه‌های مختلف در نظر می‌گرفت و مسئولیت دانش‌پژوه یاد گرفتن این مطالب و الگوهای از قبل تعیین شده‌ای بود که به وسیله‌ی متخصصین، مؤلفین و دست‌اندرکاران آموزشی تعیین و دیکته شده بود و به عبارتی قبلاً همه مطالب به صورت نسخه‌ای از پیش تعیین شده تجویز می‌شد.

به زبان علمی ساختارگرایی با روش آموزش سنتی مطالعه‌ی شکل و تقسیم‌بندی این اشکال به گونه‌های متفاوت است و تا اندازه‌ی زیادی بدون توجه به معنای اشکال مربوطه بوده است. به نظر گردد ۱۹۸۵ و ویداوسن ۱۹۷۹ که اساساً از مخالفان این طرز تفکر هستند تجزیه و تحلیل متن با شکل محدود می‌باشد. به نظر چیانگ ۱۹۷۹ هیچکاک ۱۹۷۸ الن و ویداوسن ۱۹۷۹، روش‌های آموزشی و علمی سنتی به نیازها، اهداف، خلاقیت و تفاوت‌های فردی افراد و به طور کلی اهداف ارتباطی و خلاق که در آن باید فراگیرنده درگیر این روند آموزشی باشد، توجهی ندارد. البته می‌دانیم که این روش‌های سنتی نامبرده در بیشتر مراکز آموزشی ایران به کار گرفته می‌شود. زیرا فراگیرنده به طور فعال و خلاق درگیر نمی‌باشد و همین باعث محدود فرهنگ غیرخلاق و غیرفعال دانش‌پژوهان ایرانی از سطح آموزش ابتدایی تا سطح دبیرستان است و حتی بسیاری از رشته‌های دانشگاهی نیز از این سیستم تبعیت می‌کنند. بدین معنی که واقعاً در این مراحل مختلف آموزشی می‌توان گفت که خلاقیت چشمگیری در آن شکوفایی نمی‌شود و حتی می‌توان گفت که اساساً فرهنگ آموزش غیرخلاق در آن‌ها ریشه می‌کند. باز هم می‌توان فراتر از این رفت و به جرأت ابراز داشت که در بسیاری از مراکز آموزشی مناسب با وجود دانش‌پژوهان بسیار خلاق، توسط سیستم، خلاقیت آن‌ها نابود می‌شود و یا می‌توان گفت که شکوفا نمی‌شود و به محض اینکه این عزیزان به کشورها و مراکز آموزشی مدرن پا می‌نهند، فوراً به قدرت خلاقیت آن‌ها پی می‌برند که به کرات شاهد این موضوع بوده‌ایم. مثلاً موارد مختلفی که این افراد در اینجا نتوانستند جذب دانشگاه یا مؤسسات آموزشی شوند و یا کارآزمایی‌گری انجام دهند به محض ورود به یک سیستم خلاق و پویا به ابتکارات و خلاقیت‌های در سطح جهان دست یازیده‌اند. از طرف دیگر حتی در سطح دانشجویان و دانش‌آموزانی که متحمل زحمت و تلاش فراوان شده‌اند و تحت آموزش بسیار دقیق فراگرفته و حتی در سطح المپیاد جهانی مطرح گردیده‌اند متأسفانه بعد از مدتی به فراموشی سپرده می‌شوند و چون شرایط مناسب برای آن‌ها به وجود نیامده یا جذب دانشگاه‌های خارج از کشور می‌شوند و یا بعد از مدتی به فراموشی سپرده می‌شوند و چون شرایط مناسب برای آن‌ها به وجود نیامده یا جذب دانشگاه‌های خارج از کشور می‌شوند و یا بعد از مدتی به فراموشی سپرده می‌شوند. به علاوه آن‌هایی که در سطوح بالای دانشگاهی تحصیل می‌کنند و فارغ‌التحصیل می‌شوند از رشته‌های تخصصی خود استفاده‌ی اصولی نمی‌کنند و این در شرایطی است که در

کشورهای پیشرفته با حداقل آموزش بیشترین راندمان و خلاقیت را به دست می‌آورند. به هر حال به عنوان کسی که خود حدود 20 سال درگیر مسائل آموزشی در سطح کشور بوده- ام و به‌طور فعال در کار تدریس در سطوح مختلف شرکت داشته‌ام هر لحظه شاهد تلاش‌های فراوان خود و این دانش‌پژوهان عزیز بوده‌ام و در نهایت این مطالب فقط مانند مطالبی برای حفظ کردن و انجام وظیفه بوده است و باز هر لحظه شاهد بوده‌ام که این مطالب اصلاً گره‌ای از مسائل جامعه را نمی‌گشاید و نه به نفع جامعه و نه به نفع خودشان است و این تا بدان اندازه است که روزی در یکی از کنگره‌های خوارزمی دانشجوی فعالی را دیدم چگونه همه‌ی فرمول‌های فیزیکی را حفظ کرده و راه جدیدی را برای حفظ کردن این فرمول‌ها به کار بسته بود به عنوان یک نمونه خلاق در آن‌جا مطرح شد ولی متأسفانه یکی از محققین که در خارج از کشور آمده بود گفت بسیار متأسفم که شما با فکر و ذهن خود کاری می‌کنید که استثمار و استبداد انگلیس با مردم هند کرده است. شما با این عزیزان چه می‌کنید. دیگر اکنون کامپیوتر همه‌ی مسائل ریاضی و محاسبات را انجام می‌دهد و آنچه که مهم است روش‌های جدید و ارائه برنامه‌های جدید برای ترکیب اطلاعات و به دست آوردن نتایج جدید و مهم است و چگونگی بهره‌داری مفید از آنهاست و نه حفظ کردن آن می‌باشد.

در این راستا (Dove) داو آموزش مستقیم^۱ را به نوعی شستشوی مغزی می‌داند و به قول سیندلر دانشجویان و دانش‌آموزان موفق کسانی هستند که مطالب را از میان چیزهای تعیین شده انتخاب نمایند. به هر حال ما باید قدرت تفکر از عادت و چگونگی توان استفاده از ابزار را در دانش‌آموزان ایجاد کنیم، شرایطی ایجاد نماییم که در آن‌ها انگیزه ایجاد کنیم، حساسیت را در آن‌ها بالا ببریم و جرأت بحث کردن و ابراز وجود و تجربه را در آن‌ها شکوفا سازیم. زیرا در سیستم آموزشی که رابطه‌ی معلم و دانش‌آموز یک رابطه‌ی مسلط است و دانش‌آموز قدرت اظهار نظر و تصمیم‌گیری در کلاس را ندارد و او فقط مطالبی را که در کلاس گفته می‌شود فرا گیرد و حفظ کند به‌طور ناخودآگاه تحت تأثیر قرار می‌گیرد، کمتر استفاده و اظهار نظر می‌کند و نهایتاً تفکر انتقادی و سازنده را از دست می‌دهد و کم‌کم خلاقیت به صفر می‌رسد.

^۱ - آموزش مستقیم به آموزشی گفته می‌شود که همه مطالب آموزشی از قبل تهیه و مشخص است از طریق آموزگار به دانش‌آموز بطور مستقیم گفته می‌شود.

از آنجایی که متأسفانه سیستم‌های آموزشی در سطوح مختلف سرمایه‌های گزافی را برای این عزیزان صرف نموده و همه‌ی ما خوب می‌دانیم که در مقایسه با صرف این همه بودجه و هزینه باز هم در سطح کشور و جهان خلاقیت و پیشرفتی مناسب حاصل نگردیده و به هر حال بایستی چاره‌ای اندیشید. به نظر تهیه کننده‌ی این مطالب بهتر است سیستم‌های آموزشی علمی خلاق و مدرن که بالاترین بهره‌وری و راندمان را دارند و پیشرفته هستند مورد استفاده و توجه قرار گیرد. به این امید که هم موضوعی برای تفکر و اندیشیدن مطرح کرده باشد و هم قدرت شگرف خلاقیت را که جزء توانایی‌های ذهنی تمام انسان‌ها است، جوامعی که توانسته‌اند این نیروی شگرف را باور کنند و بارور سازند بهره‌ی فراوان برده‌اند و می‌توانند روش سازد نه اینکه مسئله‌ای را حل نماید یا گره‌ای را بگشاید چرا که این نیاز به زمر و تغییرات اساسی و بنیادین دارد.

به هر حال همانطور که، دهیل دینمند انگلیسی گفته است مللی که امروز تفکر خلاق را نادیده بگیرند بدون شک سرخو را در گرد و غبار آینده فرو خواهند برد و از آن استشمام خواهند کرد. کتاب حاضر در چهار فصل در قالب خلاقیت، یادگیری و خلاقیت، خلاقیت از دیدگاه‌های مختلف و شرایط و عوامل موثر بر خلاقیت و موانع آن می‌پردازد. امید است برای تمامی کسانی که در پیدایش و رشد خلاقیت در کودکان و نوجوانان از جمله والدین و مربیان و معلمان احساس تکلیف می‌کنند و همچنین سایر علاقه‌مندان از آن بهره‌مند شوند. نگارنده‌ها بر خود تکلیف دانسته بودند که، حاصل تجربیات خودشان را تقدیم دوستاران و علاقه‌مندان این دانش و این امر مهم بکنند.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	فصل اول: خلاقیت
۲	مقدمه
۴	مفهوم خلاقیت
۸	ضرورت توجه به پرورش خلاقیت در مدارس
۱۱	خلاقیت و هوش
۱۳	تفاوت نبوغ و خلاقیت
۱۴	خلاقیت و شخصیت
۱۵	روش‌هایی که باعث افزایش و جاد خلاقیت می‌شوند
۱۷	خلاقیت به مثابه یک روند
۱۷	مفهوم تفکر
۱۹	مراحل مختلف خلاقیت

۲۳	فصل دوم: یادگیری و آموزش خلاقیت
۲۴	مفهوم یادگیری
۲۵	آیا خلاقیت قابل آموزش است؟
۲۹	هفت تکنیک برای خلاق شدن
۳۲	راه‌های یادگیری مبتنی بر خلاقیت
۳۳	یادگیری و آموزش خلاق
۳۶	ضرورت توجه به آموزش خلاق
۴۲	نقش اطلاعات و دانش گذشته در خلاقیت
۴۵	ویژگی‌های یک دانش‌آموز موفق و خلاق

۴۷	فصل سوم: خلاقیت از دیدگاه‌های مختلف
----	-------------------------------------

۴۸.....	مقدمه
۴۹.....	دیدگاه‌های مختلف در خلاقیت
۵۰.....	خلاقیت به عنوان ودیعه الهی
۵۰.....	نظریه تداعی گرای
۵۰.....	نظریه گشتالت
۵۰.....	نظریه روانکاوی
۵۱.....	نظریه انسان‌گرایانه
۵۱.....	نظریه رشد روانی - اجتماعی اریک اریکسون
۵۲.....	نظریه تحلیل عوامل ویلفرد
۵۵.....	مکتب عصب‌شناسی
۵۵.....	جنبه‌های مختلف خلاقیت
۶۰.....	خلاقیت چه چیز نیست؟
۶۰.....	آیا خلاقیت نیاز به شرایط خاص تاریخی دارد؟
۶۰.....	خلاقیت در عصر ماقبل کشاورزی
۶۱.....	خلاقیت در عصر کشاورزی
۶۱.....	خلاقیت در عصر صنعتی
۶۲.....	خلاقیت در عصر فرا صنعتی و انفورماتیک
۶۴.....	عوامل موثر در آموزش خلاق رنزولی

فصل چهارم: شرایط و انگیزه‌ها در خلاقیت..... ۷۱

۷۲.....	مقدمه
۷۳.....	شرایط و انگیزه‌ها در خلاقیت
۷۴.....	دسته‌بندی انگیزه‌ها
۷۵.....	انگیزه‌های درونی و بیرونی
۷۷.....	انگیزه‌های عاطفی و هیجانی
۷۸.....	انگیزه‌های اجتماعی و عقلانی
۷۸.....	انگیزه‌های فیزیکی

- ۷۸ انگیزه‌های اقتصادی
- ۷۸ شرایط خلاقیت
- ۷۹ شرایط خانوادگی
- ۸۰ شرایط اقتصادی
- ۸۱ شرایط سیاسی
- ۸۱ شرایط علمی
- ۸۳ افزایش خلاقیت در کودکان
- ۸۴ عوامل موثر بر خلاقیت
- ۸۸ مهم‌ترین سوانح رشد خلاقیت
- ۹۱ عواملی که موجب بی‌توجهی به خلاقیت می‌شود؟
- ۹۲ ضرورت رفع موانع در کلاس درس
- ۹۲ چگونه زمینه خلاقیت را فراهم کنیم؟
- ۹۴ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
- ۹۷ منابع و مأخذ